

Cap a una nova comprensió de l'esport. Factors endògens i exògens

L'esport ha superat els límits restrictius d'una definició, per la qual cosa hom el descriu com una conducta individual, un fet social, una religió laica, un estil de vida, un espectacle, un símbol cultural o una teoria de l'home; en essència, però, constitueix una activitat indefinible.

La paraula "esport", traduïda (o, millor dit, incorporada gairebé literalment) a la pràctica totalitat de les llengües del planeta és un terme autènticament ecumènic, en el doble sentit d'universal i de comunicació entre tots els humans, al voltant d'aquesta mena de religió laica globalitzada que evoca ràpidament, i sense cap dubte, una pràctica, un espectacle o un estil de vida. Per a la població de la nostra època, l'esport constitueix un dels termes més indubtables de la nostra cultura global. Encara que hi ha hagut múltiples intents per part d'associacions de l'esport, d'autors de prestigi i d'organitzacions acadèmiques internacionals pròpies i alienes, per tal de definir aquest concepte inequívoc anomenat esport, aquest, per la seva complexitat simbòlica, dimensió cultural i realitat social, resulta indefinible. Tanmateix, l'esport presenta uns factors endògens que conformen una lògica interna perfectament estructurada que, des del punt de vista sistèmic, interactua com un sistema autònom pertinent amb la lògica externa, constituïda, de la seva banda, per uns factors exògens, que hi influeixen i viceversa. La congruència entre la lògica interna i la lògica externa de l'esport fan que aquest sigui una pràctica i un espectacle de gran vigència social, enorme presència cultural i un símbol identificador de la nostra època.

I

L'esport presenta uns trets estructurals que l'identifiquen i el discriminen per poder estudiar-lo i comprendre'l millor: els factors endògens i els factors exògens. Entre els primers, els que corresponen a la seva lògica interna, tenim el joc, l'esforç físic, la competició, les regles, la institucionalització i l'esperit esportiu (*fair play*). Considerem esport les pràctiques que, en més o menys grau, presenten de manera nuclear aquestes característiques essencials en harmonia amb els factors exògens. Sabem que l'esport presenta dues grans vies, amb desenvolupament, filosofia i plantejaments distints i divergents, encara que parteixen d'un tronc comú: l'esport praxi i l'esport espectacle. Tots dos es troben connectats entre ells, encara que l'esport espectacle exerceix una projecció i una influència inevitable sobre l'esport praxi. Tanmateix, tots dos presenten les característiques estructurals de caràcter endogen que identifiquen l'esport, tot i que en una proporció diferent i amb una interpretació diversa, a causa en gran mesura de la incidència distinta que exerceixen sobre les dues vies de l'esport els factors exògens, cosa que determina la conformació de dues realitats diferents.

Entre els factors endògens, el joc és l'element mare de l'esport, car confereix a l'ésser humà una dimensió vital més lliure i creativa. En aquest àmbit, l'*homo ludens*, clarament contraposat a l'*homo faber*, és on se situa el marc conductual d'aquesta pràctica, per la qual cosa esdevé la dimensió que atorga una major definició i sentit a l'esport. Quan l'esport abandona el sentit lúdic, deixa de ser esport per convertir-se en una altra faceta humana, possiblement treball. L'esport és joc, és entreteniment, és plaer, és diversió, és assaig de conductes humanes en l'espai lúdic de l'individu... és humanisme. És potser la seva faceta més íntima i també la més imprescindible; el mateix origen de la paraula esport ens remet a la seva concepció originària, més genuïna i profunda, "se *deport*" (en l'antiga llengua provençal o llengua d'Oc) amb un significat d'entreteniment, joc, passatemps i diversió.

L'esforç físic és un altre dels trets estructurals de l'esport. Subratllem aquí que l'activitat motriu sistemàtica és un element necessari per a la pràctica esportiva, l'esport és motricitat exigent per a l'individu, atès que ha de competir contra els seus propis límits, superar reptes naturals i/o vèncer altres adversaris. Per tant, no podem parlar d'activitat física, ni tan sols d'exercici físic (que seria una activitat física amb una finalitat concreta i amb un procés sistematitzat), sinó d'esforç físic, és a dir, d'aplegar les màximes capacitats motrius i mentals en nom d'una finalitat concreta: superar, vèncer i triomfar. El "risc" forma part ineludible d'aquest concepte, però és interpretat de manera diferent segons el tipus d'esport que es desenvolupi. La conducta motriu que es deriva d'una successió d'esforços físics per tal d'assolir la victòria és un dels fonaments més sòlids i genuïns de l'esport. Aquest comportament exigeix disciplina, imprimeix caràcter i forma l'individu en un estil de vida.

La competició és també un factor essencial, perquè no hi ha esport sense competició. L'autor francès Roger Caillois, va definir i va classificar els jocs en quatre categories antropològiques: *agon* (competició), *alea* (sort), *mimicry* (simulació o representació) i *ilinx* (vertigen). Cada categoria adopta en l'actualitat formes culturals peculiars; així, l'*agon*, entès com a lluita intensa (en un ambient lúdic) per obtenir un resultat, es converteix en l'esport, el gran joc competitiu que arrossega milions de practicants i enormes masses d'espectadors; els jocs d'*alea* es projecten en la conducta, tan humana, de guanyar el futur a través de la sort, jugant a la loteria, les travesses o les apostes; els jocs de *mimicry* desenvolupen la necessitat de l'ésser humà de representar conductes, rols i fantasies, al marge de l'ordre seriós de la vida i es representen en la modernitat de forma sofisticada mitjançant els carnivals, el teatre, el cinema, la televisió o els jocs tecnològics virtuals i de simulació; els jocs d'*ilinx* corresponen a la tendència de l'ésser humà a modificar de manera palpable el nostre equilibri, bo i alterant el sentit macular, en lliscar per les diverses superfícies del nostre entorn (aigua, aire i terra), tot provocant sensacions i emocions intenses i agradables; aquestes conductes es troben molt ben representades en les activitats físiques d'aventura a la natura (AFAN) que constitueixen un univers de pràctiques recreatives alternatiu a l'esport.

L'esport, com a activitat lúdica per excel·lència, posseeix una part de cadascuna d'aquestes quatre categories antropològiques del joc (amb uns percentatges que variaran en funció del tipus d'especialitat esportiva i de la forma d'esport practicat). L'esport és un joc de lluita en el qual influeix de manera considerable la sort, en comptar amb una notable incertesa. S'hi assagen conductes distintes de les de la vida de debò, i es produeixen de manera sistemàtica situacions de pèrdua de l'equilibri i de l'orientació. Amb tots aquests components, l'esport presenta alts nivells d'incertesa lúdica que són sistemàticament interpretats pels seus actors, amb l'objecte d'intentar reduir la incertesa inicial per a convertir-lo en una pràctica com més racionalitzada millor. Però la categoria dominant que l'identifica i supedita la resta de categories és la competició (*agon*); la no observació d'aquest element desnaturalitza l'esport.

L'esport, com que és un joc, té regles, però les regles de l'esport són reglades, reglamentades, igualitàries, equitatives, punitives, sancionadores i universals. L'esport es troba sotmès a l'àrbitri discrecional d'una autoritat competent, disposa d'un reglament precís que regula el joc i d'un altre que delimita les bases del sistema de competició. Les seves regles són iguals per a tothom, sense distinció de credo, ideologia, classe social, cultura o raça. La competició s'organitza i es desenvolupa en relació amb el sexe, l'edat, la categoria corporal i el nivell de competició. En el joc esportiu, l'àrbitre o jutge del partit, mitjançant la interpretació del reglament, procedeix al càstig i al premi immediat; les institucions pròpies i les autoritats corresponents autoritzen les diferents competicions, i avalen i ratifiquen els diversos resultats. Les regles de l'esport, estrictes en el seu compliment, són d'àmbit restringit, però tenen validesa en tot l'orbe esportiu; són aplicades i interpretades per una cohort d'especialistes oficials (els àrbitres i el personal col·legiat) que confirmen els resultats, encara que aquests siguin susceptibles de ser impugnats o revisats per comitès de competició que s'eleven per damunt de les diverses competicions esportives i que reforcen i donen crèdit al mateix sistema esportiu de competició.

La institucionalització constitueix la característica organitzativa i associativa de l'esport en l'entramat social; és la seva característica més sociopolítica i representa els ens propis que promouen i organitzen l'esport en l'entorn social corresponent. Les institucions pròpies i tradicionals de l'esport són els equips esportius, els clubs i les federacions. Les federacions es nodreixen dels diferents clubs esportius que conformen el sistema esportiu d'un territori. Cada club té un nombre més o menys gran de socis i seguidors; està regit per un conjunt de dirigents i té un nombre determinat d'equips esportius en les diverses categories; cada equip està format per un conjunt limitat de jugadors o jugadores amb els seus tècnics respectius. En l'actualitat hi ha altres institucions que contribueixen de manera emergent al procés d'institucionalització de l'esport: els mitjans de

comunicació, les associacions de jugadors, les penyes de seguidors, les empreses que financen el projecte esportiu, les institucions socials, les fundacions, etc. Aquestes noves institucions estan irrompent amb inusitada força en el marc institucional de l'esport i desplacen, a poc a poc, els ens més tradicionals.

L'esperit esportiu, o *fair play*, és un dels trets estructurals més genuïns i constitueix el llegat més classista de l'àmbit aristocràtic i burgès on es va fundar l'esport. Des dels seus orígens, l'esport, creat pels estudiants de les *Public School* (escoles elitistes angleses dels segles XVIII i XIX), a partir dels rudes i poc regulats jocs tradicionals, es distingia de les pràctiques lúdiques més tradicionals no només per la racionalització estructurada del joc a través d'un reglament de competició estricta, sinó perquè plantejava una filosofia (*fair play*) que promovia la interpretació civilitzada i refinada dels jocs esportius que permetia la confrontació, amb "maneres més fines," amb jugadors i equips de classes socials més baixes. Primigèniament, i des del punt de vista sociològic i antropològic, el concepte de cos, així com les pràctiques corporals que corresponen i identifiquen les classes més altes d'un conjunt social, es caracteritzen i es distingeixen de la resta de la població pel model de la distinció (també en el sentit del cos i de les pràctiques que li corresponen per la seva pertinença a la classe social més elevada); les classes mitjanes o burgeses s'identifiquen per l'habilitat i l'especialització i les classes baixes pel domini de la força. Per tot plegat, quan els estudiants burgesos van transformar els rudes jocs populars en altres jocs molt més estructurats, organitzats i controlats, en què les regles limitaven la duresa de la competició i feien aparèixer l'esport, no es van conformar amb la seva nova creació sinó que van protegir-ne la pràctica i la participació amb una filosofia defensiva anomenada *fair play*. Sota aquest concepte, l'esport diu a tots els seus participants que estem participant en un joc modern, acordat al nou esperit de la modernitat, la pràctica del qual ha de realitzar-se sota les seves pròpies regles i sotmès a la mentalitat de les classes dominants.

D'un temps ençà, el *fair play* o esperit esportiu, es refereix a la lleialtat, l'equitat, el desig de vèncer i el respecte. La lleialtat de l'esportista es desprèn de l'esperit que anima la seva conducta per intentar vèncer, bo i respectant les normes establertes, sense paranys ni dreceres, i observant l'esperit esportiu. L'equitat és el llegat que porta l'esport com a conseqüència de l'origen de la seva època, impregnat per l'esperit de la revolució industrial anglesa i la revolució burgesa de 1789, que es va fonamentar en la igualtat, la llibertat i la fraternitat. L'equitat en l'esport es manifesta en l'estructuració de les diverses categories de competició, en nom de la igualtat competitiva i la solidaritat humana, en funció del sexe, l'edat, el pes o el nivell de competició. El desig de vèncer és primordial en la pràctica esportiva, sense ell no existeix l'esport pròpiament dit: guanyar i ser el millor constitueixen l'essència bàsica de l'*homo deportivus*. El respecte és l'altra característica fonamental del *fair play* actual, considerat com el respecte cap a un mateix (evitant els excessos personals per tal d'obtenir la victòria i que podem concretar en el concepte del dopatge), el respecte cap als adversaris (que esdevenen rivals ocasionals, però que no són enemics als quals cal derrotar o aniquilar de totes passades) i el respecte pels companys (sense la seva participació la victòria no és possible).

II

Ara bé, l'esport, com a sistema autònom, interactua amb els diferents sistemes del seu entorn. Des del punt de vista exogen, en la seva lògica externa, els principals sistemes que envolten l'esport i l'influeixen i, alhora, són influenciats per aquest, són els següents: el context social, l'entorn cultural, la ideologia política, el sistema econòmic, la tecnologia o el medi ambient.

L'esport és fill del seu temps i de la societat que l'ha creat i emparat. L'esport apareix en la societat contemporània i constitueix un autèntic microcosmos d'aquesta, l'esport i la societat es troben units íntimament, no s'entén l'un sense l'altre; a través de l'esport i la seva evolució podem comprendre les diferents dinàmiques socioculturals que hem experimentat en la nostra època. Els canvis de l'esport són els canvis de la societat i el dia que la societat es transformi en un altre model sociocultural amb altres valors, gustos i mentalitat, l'esport pot reconvertir-se en una cosa força diferent de la realitat actual que avui coneixem, o fins i tot pot ser substituït per una altra pràctica.

L'esport actua com un gran anivellador cultural, és a dir, mitjançant l'esport es promouen processos d'aculturació en els diversos confins del planeta. L'esport és, en ell mateix, una cultura pròpia i genuïna que transporta els valors més genuïns del sistema cultural occidental que projecta de manera sistemàtica sobre les persones i els contextos culturals que envaeix

de manera pacífica però molt eficaç. L'esport ha estat un eficient mecanisme no dirigit d'occidentalització del planeta. Les diverses cultures en què ha penetrat l'esport han estat influenciades i transformades pel sistema cultural esportiu, però també aquests sistemes culturals exerceixen una pressió i provoquen transformacions sobre el mateix esport. A hores d'ara, l'esport és una pràctica planetària, present en la majoria de contextos socials; ha esdevingut un patrimoni de la humanitat que romanà lligat a la societat del seu temps mentre aquesta mantingui els valors i les característiques que el fan possible.

L'esport ha superat els diferents contextos polítics a què ha estat sotmès. Nascut en la societat anglosaxona, ben aviat va aconseguir alliberar-se de les seves particularitats socioculturals i polítiques originàries i es va imposar en tots els sistemes polítics del segle passat (el liberalisme, el nacionalsocialisme, el feixisme, la socialdemocràcia, els autoritarismes o els comunismes), els quals van intentar utilitzar l'esport per a uniformar-lo i plegar-lo als seus interessos i obtenir-ne rèdits polítics. L'esport entra per dret propi en l'articulat de les *cartes magnes* dels diferents règims polítics de la nostra època, amb la finalitat de definir-lo com a un dret del poble, encara que en el fons, a través de la pràctica i l'espectacle esportiu, es contribueix de forma subtil i eficaç a reforçar el suport ideològic i institucional del sistema dominant.

L'economia és un dels factors exògens que més ha intervingut en la transformació de l'esport; com que és una pràctica i un espectacle de milers de milions de persones, les xifres que giren al seu voltant són gegantines. En l'actualitat l'esport es troba regit per una economia de serveis que genera molts recursos econòmics, per la qual cosa el vector terciari i el mercantilisme imperant han esdevingut els generadors dels canvis més notables que afecten ara com ara l'esport.

La tecnologia també ha desembarcat en el conservador món de l'esport i ha produït canvis importants en el marc de la pràctica i, sobretot, en el procés del seguiment i el consum de l'espectacle. La tecnologia ha irromput en l'esport des d'una doble perspectiva: la nociva i tramposa, el dopatge, i la retroprogressiva, la que partint de les estructures tradicionals de l'esport li ha conferit un cert aire de modernitat a l'empared dels últims avenços tecnològics. Encara que les institucions que regeixen l'esport, zeloses d'un tresor tan preuat, són poc proclius, per naturalesa, als canvis que n'afectin la transformació.

El medi ambient és un dels factors que incideixen de manera més desigual sobre l'esport. El medi ambient condiona la vida de les persones, però la cultura esportiva ha procurat reduir la incertesa pròpia de la pràctica esportiva mitjançant el disseny de materials, instal·lacions i equipaments que facilitin la competició i millorin les marques i les prestacions individuals, al marge de l'entorn mediambiental. Els esports més freqüentats són aquells que presenten uns índexs de certesa més grans i que a més a més es troben més protegits de les incidències meteorològiques i mediambientals. Les grans instal·lacions esportives, els seus equipaments i materials, igual com les regles de competició, promouen unes pràctiques més previsibles i asèptiques, com més va més independents de la incertesa pròpia del medi natural. Tanmateix, hi ha un grapat d'esports, minoritaris en la pràctica i en l'expectació, que tenen com a raó d'existir el constant desafiament de l'home i la tecnologia esportiva envers els reptes naturals del seu medi.

Epileg

Impossible a qualsevol definició, l'esport presenta, no obstant això, un nucli comú que correspon als seus factors endògens: joc, esforç físic, competició, regles, institucionalització i esperit esportiu; encara que en un percentatge i proporció diferents en funció dels interessos lúdics o laborals que l'animin i els factors exògens que el condicionin. L'autèntic esport és aquell que presenta una congruència correcta entre els factors endògens, que l'identifiquen en les gradacions que li pertoquen, i els factors exògens, que el determinen i el fan possible. Qualsevol desequilibri en aquesta difícil, però necessària equació, converteix l'esport en una caricatura.

JAVIER OLIVERA BETRÁN

jolivera@gencat.net